

**ФОРМИ НА ОРГАНИЗАЦИЯ НА
ТЪРГОВСКОТО КОРАБОПЛАВАНЕ;
СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ**

Проф. д-р инж. Димитър Йорданов Димитракиев

ВВМУ „Н. Й. Вапцаров“

Огнян Денчев Костадинов

ВВМУ „Н. Й. Вапцаров“

***Резюме:** Търговското корабоплаване служи на международната търговия със стоки, чийто условия на доставка предопределят използването на воден транспорт. Именно това търсене на морски и речни транспортни услуги е основата за развитието на водния транспорт, включващо строителството на различни видове плавателни съдове и организацията за тяхното управление. Тъй като производството на стоките търгувани по море се извършва на етапи започващи от доставката на суровини и материали за производство, снабдяване с машини и съоръжения за индустрията и търговия с готовата продукция, в практиката се развиват и налагат различни рационални технически и организационни решения за извършването на превозите по море. Настоящата публикация разглежда организационните форми на търговското корабоплаване и прави сравнителен анализ на техните основни белези.*

***Ключови думи:** форми на организация на водния транспорт; сравнителен анализ; търговско корабоплаване; трампово корабоплаване; линейно корабоплаване; специализирано корабоплаване; частно морски превозвачи; общи морски превозвачи; букинг нота; рейсови чартъри; тайм-чартъри; чартъри за превоз на големи количества товари на повече превози.*

FORMS OF ORGANIZATION OF COMMERCIAL SHIPPING; COMPARATIVE ANALYSIS

Prof. PhD. Eng. Dimitar Dimitrakiev

Nikola Vaptzarov Naval Academy

Ognyan Denchev Kostadinov

Nikola Vaptzarov Naval Academy

***Summary:** Merchant shipping serves the international trade for goods whose terms of delivery predetermine the use of water transport. It is the demand for sea and river transport services that is the basis for the development of water transport, including the construction of various types of vessels and for the organization of their management. Since the production of goods traded at sea is carried out at stages starting from the supply of raw materials for production, supply of machinery and equipment for industry and trade of finished products, in the practice are developed and imposed various rational technical and organizational solutions for the implementation of sea transport. This publication examines the organizational forms of merchant shipping and makes a comparative analysis of their main features.*

***Key words:** forms of organization of water transport; comparative analysis; merchant shipping; tramp shipping; liner shipping; specialized shipping; private sea carriers; common sea carriers; booking note; voyage charters; time charters; charters for transportation of large quantities of cargo on more shipments*

1.Въведение

Производството и търговията със стоки започва от добива на суровини за производство, които не са равномерно разпределени. С цел да се използва ефектът от икономията на мащаба, суровините се транспортират в големи количества, а производните материали и полуфабрикати използвани в индустриалното производство се транспортират с по-малки кораби от друг тип. По време на процесите от добива на суровините, тяхната по-нататъшна обработка включваща производството и реализацията на готови материали за употреба в други производства, до момента на доставката на готовата продукция до крайните клиенти, се извършват многоетапни превози с участието и на водния транспорт. Тези последващи превози могат да достигнат от 2 до 4 превоза за една и съща суровина и производните материали от нея. Първо, корабите с голям тонаж се използват за транспортиране на суровини, след това по-малки кораби за транспортиране на преработени суровини за машиностроенето, последвано от транспортирането на машини или производствени материали за леката промишленост и накрая с контейнерите или други интермодални единици се транспортират готовите промишлени изделия до крайните клиенти. Всички тези морски превози се извършват със съответния тип кораби, подходящ за товара и превоза. В тази връзка корабите се разделят по вид товари и по маршрута на превоза, за който са предназначени. Морският транспорт има вторично търсене, което зависи не само от международната търговия, но също така следва процеса на производството на стоки. Характерна особеност на производството е първоначалната ниска цена на суровините, които след транспортирането и преработката получават добавена стойност, която увеличава тяхната цена. От друга страна, след преработката на големите партии суровини, намалява тонажа на партидите на превозваните

преработени суровини и полуготова продукция, т.е. при превоза на суровини първо се използват кораби за насипни товари с голям тонаж, а при превоза на готова продукция се използват по-малки кораби или среднотонажни кораби за групжни превози на товари от няколко товародателя¹. Така се заражда разделението на организацията на търговското корабоплаване – на трампово и линейното корабоплаване, което впоследствие е било модернизирано с интермодалните транспортни единици – контейнери, автотранспорт, жп вагони и лихтери.² През последните десетилетия, в резултат на повишените изисквания към морските превози се конструираха и вече влязоха в експлоатация на тясно специализираните кораби за някои видове товари. В резултат на това развитие се достигна до най-рационалните организационни транспортни решения, които стоят в основата на трите организации на водния транспорт – Трампово, Линейно и Специализирано корабоплаване. Всички сектори на търговското корабоплаване, както и различните типове морски търговски кораби представляват интегрирана част от веригите на доставка (Supply Chain) на различните индустрията.³

2.Трампово корабоплаване

- ОПРЕДЕЛЕНИЕ за Трампово корабоплаване (Bulk or Tramp Shipping)

Трамповото корабоплаване е организация за извършване на морски превози, които се осъществяват на случен принцип. С корабите от трампово

¹ Статия: Dimitrakieva, Kostadinov, Atanasova, *Multilevel demand for sea transportation. Correlation between Baltic dry index (BDI) and coaster shipping prices for sea routes between Baltic seaports and Mediterranean seaports*, Педагогика Volume 93, Number 7s, 2021, Education and Maritime Transport and Information Systems, <https://doi.org/10.53656/ped21-7s.12corr>

² Jason Monios, Rickard Bergqvist, *Intermodal Freight Transport & Logistics*, Taylor & Francis Group, <https://taylorandfrancis.com/>, ISBN-13: 978-1-4987-8512-9, 2017, p.19,28,29

³ Maritime logistics in the global supply chain, *International Journal of Logistics: Research and Applications*, Vol. 12, No. 2, April 2009, 83–84, Taylor & Francis Group, <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13675560902749258>, 28.10.2021

плаване се превозват различни видове товари, на различни товародатели, по различни направления. Корабите не плават по предварително определени линии и разписание. Всеки превоз на товар се договаря между превозвачите и товародателите. Условието за всеки превоз се договарят по отделно, а цените на превозите се определят на пазарен принцип.

Трамповото корабоплаване е организация за извършване на морски и речни превози, която се разви през изминалите десетилетия след Втората световна война. Товарите които се превозват не изискват тясно специализирани кораби. Обичайно превозите се извършват със сухотоварни еднопалубни кораби и танкери за течни товари в наливно състояние. Три четвърти от международните превози се извършват от корабите в трамповото корабоплаване, което напоследък се нарича също корабоплаване за превоз на насипни товари (Bulk Shipping).

Трамповото плаване е предмет на европейското законодателство и Правило No:4056/86 на Съвета на Европа, според което наименованието: „tramp vessel services“ с официален превод на български език „случайни превози с плавателни съдове“ означава: *„превоз на насипни или пакетиранни товари в плавателен съд, нает изцяло или частично от един или повече товародатели на базата на едно пътуване, или договор за наемане на кораб за период от време с екипажа, или под друга форма на договор за нередовно плаване, или такова без реклама, при което стойността на ставките за навло се договаря свободно и според случая, съобразно съществуващото търсене и предлагане“*⁴

Според английското морско частно право, трамповите превозвачи са Частни превозвачи (**Private Carriers**). За всеки един превоз на товар се сключва отделен чартър с включени в него всички договорени условия, като навлата се

⁴ Регламент (ЕО) No:1419/2006 на Съвета на Европа, Официален вестник на Европейския съюз, <https://eur-lex.europa.eu> [http://ec.europa.eu/]

определят на пазарен принцип.⁵ Обичайно трамповите превози са на условия **Free In Out**, т.е. претоварните работи са отговорност на товародателите.

Предназначението на корабите от Трампово корабоплаване може да се илюстрира накратко като: осигурява ефективен, удобен, навременен и икономичен транспорт, необходим за многото видове стоки, необходими за индустриалното и селскостопанско производство и търговия. Морската индустрията отразява постоянно променящите се изисквания към водния транспорт. Нейната функция е да намира начините и средствата за осигуряване на гъвкавостта на корабната експлоатация, която е една от основните причини за съществуването на Трамповото корабоплаване. Друга причина за съществуването на Трамповото корабоплаване са незаменимите океански превози на възможно най-ниските цени.⁶

3.Линейно корабоплаване

- ОПРЕДЕЛЕНИЕ за Линейно корабоплаване (Liner Shipping):

Линейното корабоплаване е организация за извършване на морски превози, които се осъществяват планово. При линейното корабоплаване превозвачите извършват превози между предварително обявени пристанища на съответната линия и разписание. Условията на превозите са общи за всички товародатели, а цените се определят по валидна за всички.

Линейното корабоплаване е регламентирано с РЕГЛАМЕНТ (ЕО) №:906/2009 НА ЕВРОПЕЙСКАТА КОМИСИЯ от 28 септември 2009 година.

⁵ Дефиниции за „private carrier“-The Free dictionary by Farlex, <https://legal-dictionary.thefreedictionary.com/private+carrier>; Duhaime's Law Dictionary, <https://www.duhaime.org/Legal-Dictionary/Term/PrivateCarrier>; Legal Explanations, <https://www.legal-explanations.com/private-carrier/>

⁶ Lane C. Kendall, *The Business of Shipping*, 5th Edition, Champen and Hall, London, e-ISBN-13: 978-94-009-4117-5, 1986, p. 35

Определение за линейното корабоплаване: „*Линейно корабоплаване*“ означава превоз на стоки, осъществяван редовно по един или по няколко определени маршрута между пристанища и по разписание и дати на пътуванията, които са предварително обявени, като този превоз е достъпен, дори и инцидентно, за всеки ползвател на транспорт срещу заплащане.⁷

Според английското морско частно право, линейните превозвачи са Общи превозвачи (**Common Carriers**) и същите работят по предварително обявени общи условия еднакви за всички товародатели, като цената на превозите е по тарифа валидна за всички. Принципно общите превозвачи са длъжни да приемат за превоз всички пътници и товари, докато се изчерпи капацитета на превозното средство. Превозните такси се предплащат, а превозвачите които неоснователно откажат превоз, могат да бъдат съдени за вреди. Когато превозите се извършват в границите само на една страна, тогава съответната държава регулира тази дейност.⁸ Статутът на общите превозвачи се регламентира с Carriers Act 1830 (CA 1830).⁹ В линейното корабоплаване във всяко едно от пристанищата на линията, корабите се обслужват от линейните агенти, чиято втора основна функция е да привличат товари за превоз (**Booking of cargoes**). Линейните агенти са ангажирани с приемането и предаването на товарите от името на превозвача, също с организацията на тяхната претоварна работа в товарните и разтоварни пристанища, т.е. условията на превози са линейни – **Liner-In / Liner-Out**

⁷ РЕГЛАМЕНТ (ЕО) No:906/2009 НА КОМИСИЯТА от 28 септември 2009 година

⁸ Дефиниция за „common carrier“, *The Free Dictionary by Farlex*, <https://legal-dictionary.thefreedictionary.com/common+carrier>

⁹ *Carriers Act, 1830*, <http://www.irishstatutebook.ie/eli/1830/act/68/enacted/en/print.html>

4. Специализирано корабоплаване

▪ **ОПРЕДЕЛЕНИЕ** за Специализираното корабоплаване (Specialized Shipping)

Специализираното корабоплаване е организация за извършване на морските превози необходими за конкретен вид търговия на международно представени компании. Специализираните превози не са масови превози както при Трамповото и Линеиното корабоплаване. Превозите се осъществяват със специализиран тип кораби подходящ за конкретен вид товар. Всеки от специализираните типове кораби е проектиран за съответен товар и търговия, т.е. конструкцията и товароподемността на корабите е съобразена с нуждите на конкретни товародатели и техните дестинации за превози. Кораби се строят след пазарно проучване и конкретни дългосрочни интереси на потенциални товародатели. Корабите не плават по предварително определени линии и разписание, а по-скоро обслужват текущите товаропотоци на един или няколко товародателя, които обичайно са известни още преди построяката на съответния плавателен съд. Условието за всеки превоз се договарят поотделно с всеки товародател, а цените на превозите се определят на пазарен принцип.

Специализираното корабоплаване има някои общи характеристики с Трамповото и Линеиното корабоплаване. Въпреки че се третира като отделен сектор в корабоплаването, няма ясно изразена разделителна линия с другите два сектора. Особеното в този сектор на корабоплаването е че корабите са специално построени за конкретни видове товари, а товародателите са от определени групи. Постройката на специализирани кораби е риск, който си струва само ако постъпленията от превозите на товарите правят инвестицията печеливша и се подобрява реалната търговия със специфичната стока. През годините са строени различни видове

специализирани кораби. Много специализирани товари поради големите обеми на търсене се превозват с кораби от другите два сектора на организацията на корабоплаването. Поради тази причина някои от строените някога специализирани кораби, вече не се в категорията кораби, които обслужват специализираните морски превози. За пример са танкерите.¹⁰

5. Сравнителен анализ¹¹

Пазарен дял (превозвани товари)

Трампово корабоплаване	Линейно корабоплаване	Специализирано корабоплаване
Трамповите кораби могат да обслужват почти всички географски райони където има търсене на воден транспорт.	Линейните кораби обслужват линии между обявени пристанища, като плават по разписание.	Специализираните кораби обслужват товаропотоци от специализирани товари с малък пазарен дял.

¹⁰ Martin Stopford, *Maritime Economics*, 3rd Edition, Routledge Taylor & Francis Group London, and New York, ISBN10: 0-203-89174-0 (ebk), 2009

¹¹ Evi Plomaritou and Anthony Papadopoulos, *Shipbroking and Chartering Practice*, 8th Edition, informa law from Routledge, ISBN: 978-1-315-68960-9 (ebk), 2018, p.7,8,9

Видове чартъри (договори)

Трампово корабоплаване	Линейно корабоплаване	Специализирано корабоплаване
Трамповите кораби могат да обслужват почти всички географски райони където има търсене на воден транспорт.	Линейните кораби обслужват линии между обявени пристанища, като плават по разписание.	Специализираните кораби обслужват товаропотоци от специализирани товари с малък пазарен дял.

Вид на превозваните товари

Трампово корабоплаване	Линейно корабоплаване	Специализирано корабоплаване
Превозват се товари на партии над 2/3000 МТ и достатъчни за една корабна партида или хамбар. Товарите са сухи, течни и спец. насипни.където има търсене на воден транспорт.	Превозват се товари на партии под 2/3000 МТ и недостатъчни за една корабна партида или хамбар. Товарите са генерални, контейнеризирани, на каси, палети, колела.	Превозват се петте специализирани товари: газ, химикали, автомобили, дървесина, замразени продукти.

Вид на превозите

Трампово корабоплаване	Линейно корабоплаване	Специализирано корабоплаване
От гледна точка на организацията всеки превоз е предназначен за отделен товар (one ship, one cargo) и по изключение допълнителен товар (part cargo)	От гледна точка на организацията се превозват много на брой малки партиди (small parcels) на различни товародатели.	От гледна точка на организацията всеки кораб е предназначен само за определен вид товари (dedicated cargo).

Използвани видове плавателни съдове

Трампово корабоплаване	Линейно корабоплаване	Специализирано корабоплаване
Кораби за сухи насипни и генерални товари. Танкери за нефт и нефтени продукти, също и за други видове течни товари в наливно състояние.	Многопалубни кораби за генерални товари в традиционното линейно корабоплаване. Също кораби за комбинирани морски превози: контейнеровози, ро-ро, жп фериботи.	Газовози, химиковози, автовози, хладилни кораби и кораби за трупи дървесина.

Цена на превозите

Трампово корабоплаване	Линейно корабоплаване	Специализирано корабоплаване
Навлото за всеки превоз се договаря между превозвачите и товародателите.	Цената на превозите е по официална тарифа еднаква за всички товародатели.	Навлата за превозите и наемът за корабите се договарят както и при трамповото корабоплаване.

Използвана литература:

1.Dimitrakieva, Kostadinov, Atanasova, Multilevel demand for sea transportation. Correlation between Baltic dry index (BDI) and coaster shipping prices for sea routes between Baltic seaports and Mediterranean seaports, Педагогика Volume 93, Number 7s, 2021, Education and Maritime Transport and Information Systems, <https://doi.org/10.53656/ped21-7s.12corr>

2.Jason Monios, Rickard Bergqvist, Intermodal Freight Transport & Logistics, Taylor & Francis Group, <https://taylorandfrancis.com/>, ISBN-13: 978-1-4987-8512-9, 2017, p.19,28,29

3.Maritime logistics in the global supply chain, International Journal of Logistics: Research and Applications, Vol. 12, No. 2, April 2009, 83–84, Taylor & Francis Group, <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13675560902749258>, 28.10.2021

4. Регламент (ЕО) No:1419/2006 на Съвета на Европа, Официален вестник на Европейския съюз, <https://eur-lex.europa.eu> [<http://ec.europa.eu/>]

5. Дефиниции за „private carrier“ - The Free dictionary by Farlex, <https://legal-dictionary.thefreedictionary.com/private+carrier>; Duhaime's Law Dictionary, <https://www.duhaime.org/Legal-Dictionary/Term/PrivateCarrier>; Legal Explanations, <https://www.legal-explanations.com/private-carrier/>

6. Lane C. Kendall, The Business of Shipping, 5th Edition, Champen and Hall, London, e-ISBN-13: 978-94-009-4117-5, 1986, p. 35

7. РЕГЛАМЕНТ (ЕО) No:906/2009 НА КОМИСИЯТА от 28 септември 2009 година

8. Дефиниция за „common carrier“, The Free Dictionary by Farlex, <https://legal-dictionary.thefreedictionary.com/common+carrier>

9. Carriers Act, 1830,

<http://www.irishstatutebook.ie/eli/1830/act/68/enacted/en/print.html>

10. Martin Stopford, Maritime Economics, 3rd Edition, Routledge Taylor & Francis Group London, and New York, ISBN10: 0-203-89174-0 (ebk), 2009

11. Evi Plomaritou and Anthony Papadopoulos, Shipbroking and Chartering Practice, 8th Edition, imforma law from Routledge, ISBN: 978-1-315-68960-9 (ebk), 2018, p.7,8,9

Автори:

Проф. д-р инж. Димитър Йорданов Димитракиев

ВВМУ „Н. Й. Вапцаров“

e-mail: dimitar.dimitrakiev@nvna.eu

mobile: +359 885 398677

Огнян Денчев Костадинов

ВВМУ „Н. Й. Вапцаров“

e-mail: ognyan.kostadinov@gmx.com

mobile: +359 884 884444